

**Відділ освіти Новоушицької районної державної
адміністрації**

Районний методичний кабінет

Пижівська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів

Грамчук Л.С, Карвацька С.Б.

Природа навколо нас

(інформаційно – хрестоматійний збірник)

2015

Відділ освіти Новоушицької районної державної
адміністрації

Районний методичний кабінет

Пижівська загальноосвітня школа І-ІІ ступенів

Грамчук Л.С, Карвацька С.Б.

Природа навколо нас

(інформаційно – хрестоматійний збірник)

2015

Автори:

Грамчук Людмила Сергіївна – вчитель біології

Карвацька Світлана Борисівна – вчитель початкових класів.

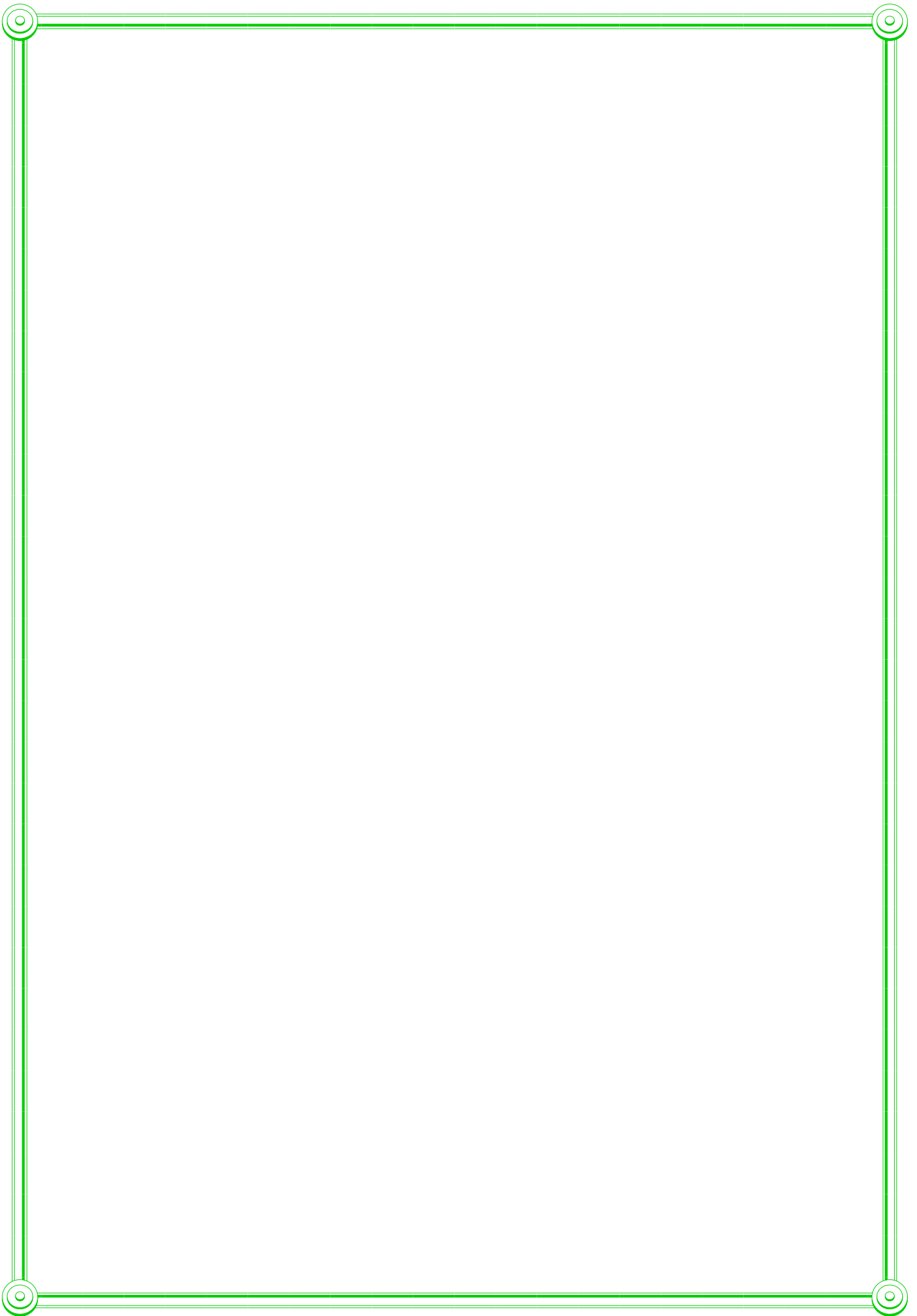
Рецензент: Миколайчук Наталя Миколаївна

Інформаційно – хрестоматійний збірник. – Пижівка,
2015 рік. – 55 с.

У збірнику містяться виховні бесіди, операції, акції, проекти які сприяють вихованню в учнів ціннісного ставлення до природи.

Зміст

1. Вступ.....	7
2. Бесіда «ЧОРНОБИЛЬ — РАНА УКРАЇНИ».....	8
3. Бесіда «ВІЧ-НА-ВІЧ З ПРИРОДОЮ».....	13
4. Операція «ЧИСТЕ ДЖЕРЕЛО».....	17
5. Акція «ЗБЕРЕЖЕМО КРАСУ ПРИРОДИ».....	24
6. Проект «ТВАРИНИ МОЄЇ МІСЦЕВОСТІ».....	30
7. «НАШ КВІТНИК — НАЙКРАЩИЙ».....	40
8. «НАРОД СКАЖЕ, ЯК ЗАВ'ЯЖЕ».....	47
9. Висновок.....	53
10. Список використаної літератури.....	54

Вступ

Який великий і багатий світ, в якому ми живемо. Яка яскрава і різнобарвна природа навколо нас!

Природа — це земля, повітря, вода і все живе на планеті.

У природи свої споконвічні закони, своя гармонія буття. Це багаторівневий механізм, в якому все взаємопов'язане і вражаюче досконале. Навіть найменша істота на землі, унікальна та неповторна, є невід'ємною частинкою цього механізму. І найменше втручання в цей світ живої природи призводить до її розбалансування.

Вінець творіння природи — людина. Але на жаль, іноді ми забуваємо про це. Віддавшись низьким інстинктам, не задумуючись, спотворюємо цей живий світ, знищуємо його представників, порушуємо гармонію співіснування людини і фауни, а отже — гармонію життя. «Ми не маємо права руйнувати те, що створювалося не нами. Не можемо вирішувати долю живих істот». Так пишуть упорядники Червоної книги України.

Тому ми, вчителі, повинні прививати учням любов до природи, що їх оточує, вчити берегти її і цінувати.

Бесіда «ЧОРНОБИЛЬ — РАНА УКРАЇНИ»

Мета: згадати історію аварії на Чорнобильській атомній електростанції; поглибити знання учнів про неї; виховувати особисту стурбованість кожного за все, що відбувається навколо, вчити сприймати чужу біду, чужий біль, як свої власні.

Обладнання: плакат зі словами:

Чи знаєш ти, світе,
Як сиво ридає полин,
Як тяжко, як тужно
Моєму народу болить!..

Б. Олійник

ХІД БЕСІДИ

Учениця.

Журбо моя! Зажуре!
Ти сива, сиза, біла!
Ти чорний біль! Чорнобиль!
Ти у моїй крові!

Учень

Над Чорнобилем літо сплива,
Спрага пахне хлібом, ріллею.

То чому так стогне земля,
То чому ж невесело над нею?
А тому, що змертвіла земля,
Скам'яніла од болю і горя.
І невеселий клич журавля
Вже сюди не долине ніколи!

Учитель. Діти, сьогодні ми проведемо бесіду «Чорнобиль — рана України! Щороку 26 квітня відзначається сумна дата — річниця Чорнобильської катастрофи, найбільшої техногенної катастрофи в історії людства, її вплив відчувають і відчуватимуть жителі Землі ще дуже довго. Поверхня планети зазнала забруднення радіонуклідами в 400 разів більшого, ніж після вибуху атомної бомби в м. Хіросімі. Підвищення рівня радіації після аварії зареєстровані в країнах північної півкулі — Швеції (найбільше), Фінляндії, Німеччині, Угорщині, Італії, Швейцарії, Франції, Великобританії, Канаді, США та деяких інших країнах. В Україні радіоактивного забруднення зазнало 50 тис. км² території з населенням 2,5 млн. осіб.

Біда розчинилася у духмяному повітрі, в біло-рожевому цвітінні яблунь та абрикосів, у воді

сільських криниць, у молоці корів, у всій красі зелені... та хіба тільки в ній? Вона розчинилася в людях. Вона — ця трагедія — увійде в історію, у всі хроніки людства як незагойна рана на тілі України. Надто дорого заплатили і ще заплатимо за Чорнобиль. За кілька днів людство зробило крок з епохи доатомної в епоху незвідану.

Учень

Чи буде квітень, як завжди,
Дарунком весняної здоби,
Чи власним іменем біди
Ми назвемо його «Чорнобиль»?

Учениця.

Чи, може, викинем його з календарів своїх, допоки
Нас темний грітиме вогонь
Ще не відкритих ізотопів?

Учень. Сумлінна думка не має меж,
Її спинити годі.

І ти, Чорнобилю, ти теж
Не маєш меж сьогодні.

Учитель. Це районне місто Київської області одержало назву від різновидності гіркого полину — чорнобилки. Спочатку так іменувалося стародавнє

поселення, потім місто, а за ним і сучасна атомна електростанція. Саме в ту ніч, із 25 на 26 квітня, час став уже далеко не мирним, а бойовим і аварійним. Відлік пішов на години, хвилини, секунди. О першій годині 23 хвилини 40 секунд, коли всі безтурботно спали, над четвертим реактором Чорнобильської атомної станції несподівано велетенське полум'я розірвало нічну темряву.

Немає, мабуть, в Україні такого місця, яке б не було пов'язане з горем Чорнобиля. Комусь довелося стати в ряди тих, хто Ліквідував наслідки аварії, комусь — рятувати життя і здоров'я потерпілих, інші допомагали і матеріально, і морально.

Полтавщина, Закарпаття і Крим одними з перших відгукнулися на лихо, що спіткало людей, які працювали на Чорнобильській АЕС або жили в зоні з підвищеним радіоактивним забрудненням.

Учениця

За днями дні, минав повільно рік.

За днями дні — і другого немає.

Нехай же лихо наше проминає

І в світі не повториться повік.

Учень

Хай стане мир міцнішим у сто крат,

Хай над землею чисте небо буде.

Чорнобиль — попередження, набат,

Його уроків людство не забуде.

У ч и т е л ь . А який урок нам дав Чорнобиль?

Учні. Урок милосердя. Усі люди відгукнулися на біду, прийшли багатьом чорнобильцям на допомогу:

збирали кошти у фонд Чорнобиля; діти-чорнобильці відпочивали й оздоровлювались в санаторіях, будинках відпочинку; надходила гуманітарна допомога з усіх кінців світу для сімей, які прибули із зони відчуження.

У ч и т е л ь . Коли академіка Д. Лихачова запитали, у чому він убачає сенс життя, учений відповів: «Природа творила людину мільйони років. Давайте ж поважати цю роботу, проживемо життя гідно, підтримуючи все створене і протистоячи всьому руйнівні агу в житті».

Бути людиною — не дуже просто,

Бути людиною — геройство в наші дні.

Встати і крикнути з трибуни, з помосту:

«О, люди! Залишайтеся людьми!»

Бесіда «ВІЧ-НА-ВІЧ З ПРИРОДОЮ»

— Сьогодні ми відкриваємо екологічний клуб «Джерельце». І зовсім не випадково. Головною «дійовою» особою клубу сьогодні й на наступних засіданнях буде її величність Природа. Що вона являє собою і чому стільки до неї уваги — пояснювати комусь немає жодної потреби. Про це стільки писано й переписано, а вона, Природа, залишається дуже хворою. Спробуємо разом із вами зрозуміти її проблеми.

Для цього ми запросили багато гостей. Це журналіст, учений, еколог, лісник і, звичайно, наші слухачі гості.

Усі разом ми спробуємо розібратися у проблемах Природи.

— А зараз у журналіста клубу «Джерельце» є запитання до наших гостей.

Журналіст. Будь ласка, скажіть, що зв'язує людину з природою? (*Людина — частина природи. Вона залежить від живої та неживої природи. Людині для життя потрібні тварини й рослини. Ми використовуємо природні ресурси для будівництва, виготовлення меблів тощо.*)

Л і с н и к . Я — лісник. Моя професія пов'язана з охороною природи. І я можу сказати, що ліс — це мій другий дім. Ліс — наше багатство. У наших краях водиться багато різноманітних тварин і росте багато рослин.

Але не може існувати ліс без звірів. Для того щоб з'ясувати, які тварини мешкають у наших краях, я підготував для вас загадки.

1) В неї очі, мов горішки,
Кожушина хутряна,
Гострі вушка, наче ріжки,
У дуплі живе вона. (Білка)

2) Вірно людям я служу, їм дерева бережу.
Дзьоб міцний і гострий маю,
Шкідників ним добуваю. (Дятел)

3) Не кравець, а все життя з голками ходить. (їжак)

— Які загадки про тварин ви знаєте?

— Ще які тварини живуть у нашому лісі?

— Від природи людина бере все, що їй потрібно для життя. Ось чому до природи потрібно ставитись дбайливо, піклуватися про її відтворення, щоб кількість

природних багатств не зменшувалася, а навпаки, збільшувалася.

Журналіст. З того часу, як люди Природу

На Землі почали зневажати,

Змушений Бог був на Землю

Ангела свого послати.

Йому ім'я — Еколог.

Вас просимо, запам'ятайте,

Пильнує він землю і небо.

А зараз його вітайте!

Еколог. Я — еколог

неспроста, неспроста,

Я і в будні, і в свята, і в свята,

І рослині, і тварині,

Часом також і людині

Помагаю в небезпеці.

Журналіст. У мене є запитання до професора природничих наук. Що в нашій країні створено для збереження рослин і тварин?

Професор природничих наук. Для того щоб зберегти куточок дикої природи, у нашій країні створено

заповідники. їх налічується 11. У заповідниках під охороною перебувають деякі ліси, степи та їхні мешканці.

Журналіст. З якими проблемами ви зустрічаєтесь у роботі?

Професор природничих наук. Ведеться боротьба з браконьєрами. Велика робота проводиться по догляду за нашими лісовими мешканцями, особливо взимку.

Журналіст

Любіть Україну у сні й наяву,

Вишневу свою Україну...

— Немає кращої землі, ніж наша Україна. Тому любіть її родючу землю, стихію Чорного моря, яке котить хвилями гомін волі, любіть її веселі долини, зелені полонини Карпат, що сягають зірок. Розлогі ниви й зажурені діброви, тихі, як молитва, озера й швидкі ріки, сиві міста та села у квітучих вінках, любіть мову й пісню, що споконвіку живуть у серці кожного із нас.

Збережімо природу! Не треба нищити первозданну благодать. Залишимо можливість помилуватися нею і нашим нащадкам. Щасливі ми, що народилися і зростаємо на такій чудовій українській землі, серед неповторної краси природи.

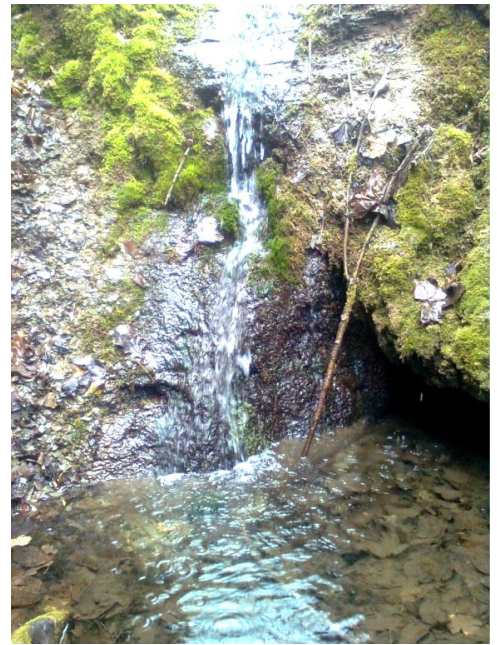
Операція «ЧИСТЕ ДЖЕРЕЛО»

1-а дівчинка

Кличе ріка, щоб про неї подбали,
І схлипує, неначе немовля...

Щоб храм природи ми не
руйнували,

Щоденно умовляє нас Земля.

1-й хлопчик. Вода! У тебе немає ні смаку, ні кольору, ні запаху. Тебе не можливо описати, тобою насолоджуються, не знаючи, що ти таке! Не можна сказати, що ти необхідна для життя, — ти саме життя. Ти наповнюєш нас радістю, яку не пояснити нашим почуттям. З тобою повертаються до на сили, з якими ми вже попрощалися.

2-а дівчинка. Завдяки водам Світового океану Земля у відкритому космосі виглядає привабливо блакитною. Прісна вода, придатна для користування, складає на Землі лише близько 2 %, причому частина її припадає на льодовики Арктики й Антарктиди. Ось чому майже чверть населення нашої планети не забезпечена питною водою. Усе частіше можна почути про питний голод.

2-й хлопчик. Цілющу силу несуть нашій землі її численні ріки, озера й моря, очищують та напоюють ґрунти, живлять флору і фауну, забезпечують існування людям. Роки негосподарського ставлення до українських водних басейнів повертаються їх виснаженням, руйнуванням берегів, знищенням ландшафтів, річки втрачають свою природну здатність до самоочищення...

3-я дівчинка. Вельми серйозна ситуація склалася в басейнах великих рік: більшість земель розорені, ерозія ґрунтів досягла критичного рівня. Створені за останні півстоліття водосховища перетворилися на небезпечних накопичувачів токсичних речовин. Неухильно бідніє біологічне різноманіття річок, зменшується кількість риби.

3-й хлопчик. Багато річок є на Землі. В кожній своя назва, своя вдача. Течуть вони повз села й міста, несуть свої води вдалечінь. У кожній річки своя дорога, та було б безумством намагатися повернути її назад. Ця безглузда думка може подобатися лише жорстокій і свавільній людині, яка хотіла б усе в природі підкорити своїм примхам.

4-а дівчинка. Але земля й вода живуть за власними законами, з якими люди мають рахуватися. І велика річка, і маленька річечка неначе промовляють до людини: «Люби нас такими, якими ми є, і не твори над нами зло!»

4-й хлопчик. Що таке вода, знають усі. Її на Землі величезна кількість — півтора мільярди кубічних кілометрів. Здавалося б, води так багато, що її завжди повинно вистачати! Але біда в тому, що в усіх океанах вода солоня. А майже всьому живому на Землі потрібна прісна вода. І її не так багато. Тому ми повинні солону воду опріснювати. Річкову мережу України складають понад 22 тис. річок загальною довжиною понад 170 тис. км.

5-а дівчинка. Водні ресурси формуються переважно за рахунок стоку річок Дніпра, Дністра, Південного Бугу, Сіверського Дінця, Тиси. Малі річки формують 60 % водних запасів, і їхній с продовжує погіршуватись. Багато гумусу, добр: хімічних засобів захисту рослин змивається в і з полів. Сюди також потрапляють відходи тваринницьких комплексів, цукрових та інших заводів. Вимагає очищення понад 25 тис. км річок. Їх забруднюють також унаслідок непередуманого

вирубвання лісів, розорювання прибережних см схилів, унаслідок осушення боліт.

5-й хлопчик. Дніпро — одна з найголовніших водних артерій нашої країни. Він є джерелом гідроенергії, його води використовують для зрошення посушливих земель, водопостачання населених пунктів, промислових підприємств, сільськогосподарських виробництв. Колись у Дніпрі була чиста вода, прозора. Тепер через хиби у природокористуванні його екосистему порушено.

Ведуча. А у мене є питання:

Хоч і черга не остання,

А чи є у нас сміливці,

Що скажуть, яка вода у річці...

Ось вам не провіант,

А відповіді й варіанти...

(Показує плакат: «Вередлива, щедра, каламутна, сріблясто-кришталева, безпомічна, сильна».)

2-й хлопчик. Я можу відповісти! Це вода

Виходить рибалка з вудочкою та відерцем.

— А, риболов, ну, як улов?

Риболов

Не клює, нехай їй грець!

Геть незрушний поплавець!

А учора я рибачив На річці Дніпр, ти ж мене бачив,

Он там я мав удачу!

Щойно кинув перший раз —

Зразу клюнув керогаз...

Кинув в третє — мов вугра,

Витяг дужку від відра!

Далі більше! Що не кину

То й тягну якусь «рибину»,

То від ліжка гнуту ніжку,

То діряву ржаву діжку,

То каструлю, то тазок,

То поламаний візок.

Більш рибалити не можу,

Тож не річка, а калюжа,

Тече вода там каламутна!

Ведучий

Розляглась земля неозора,

А найкраща вода — прозора,

На Землі — калинове намисто,

А найкраща вода — чиста.

Тут діброва шумить невмируща,

А найкраща вода — найцілюща.

Ось і день проминув.

Ніч коротка,

А найкраща вода — солодка.

На сцені з'являється Нептун з русалками. Нептун сідає на трон, русалки розважають його танком.

Ведучий. Добрий день, Владико морів і океанів, річок, озер і струмків.

Нептун. Добрий день! А хто ви такі й навіщо де нас завітали?

Ведучий. Шановний Нептуне, люди залишилися зовсім без води, ми прийшли просити у тебе водяний ключ, щоб повернути воду. *(Нептун замислюється.)*

Нептун. Усі русалоньки говорять, що не треба віддавати людям ключ, бо вони вже й так дуже занапастили воду та знищили безліч водних тварин і рослин.

Ведучий. Любі русалоньки, все, що ви кажете, правда, але подивіться, скільки з нами дітей прагнуть все змінити

на краще. Вони добре вчать науку екологію і вже знають, як боротися з цим лихом.

Нептун. Так, якщо ці сміливці дійсно готові дбати про природу, я їм дам ключа, а якщо ні — потоплю. Сідайте у човен і пливіть до мене, і веслами вам будуть правильні відповіді на мої питання.

- Завдяки чому нашу планету з космосу космонавти бачать блакитною? (Воді)

- Назвіть, що цвіте без насіння? (Вода)

- Які ви знаєте прислів'я та приказки про воду?

Нептун. Ну що ж, із завданням ви впорались, тримайте ключа, але пам'ятайте, що воду потрібно берегти!

Ведуча

Біжить з-під каменя Чарівна вода,

Прозора і чиста, Мов скельце.

Всіх втомлених,

Спраглих Вона напува,

Бо то є Звичайне Джерельце.

Наприкінці заходу лунає фонограма пісні «Україна» у виконанні Т. Петриненка.

Акція «ЗБЕРЕЖЕМО КРАСУ ПРИРОДИ»

Мета: поглибити, розширити знання дітей про природу, рідний край, про вплив поведінки людини на природу, підвести дітей до усвідомлення необхідності зберігати і примножувати природні багатства, раціонально їх використовувати; розвивати пізнавальний інтерес, логічне мислення; виховувати дбайливе господарське ставлення до природи як до рідного дому, бажання зберегти нашу планету Земля для нащадків.

ХІД АКЦІЇ

Учень

Всією душею, всім своїм серденьком

Люблю тебе, рідний край, землянько рідненька.

І вас люблю, гори, ліси та гайочки,

І вас, ріки повноводні, маленькі струмочки...

Бо в тих ріках і струмочках — в чистій тій водиці,

Бачу тебе, рідний краю, дорога землице!

Ти мене годуєш, як свою дитину,

Тому люблю тебе, земле, люблю Україну!

Учениця

Гарна, велика країна моя,
Є в ній озера, річки і моря,
Гори високі, степи та ліси, —
Скільки багатства і скільки краси!

Учитель. Так, це все наше багатство, але його необхідно берегти, щоб воно дійсно було багатством. На сьогодні наша планета «захворіла», природа в небезпеці.

Природа самодостатня й цінна сама по собі. А завдання людини — не зашкодити, оскільки вона є лише частинкою цієї природи.

СИН ЧИ ПОЛОНИТЕЛЬ?

Колись, дуже давно, у людей не було майже нічого, що мають тепер. Не було полів, ферм, заводів і фабрик. Не було техніки й сучасних будівель. Не було звичного для нас взуття й одягу.

Життя людей залежало від «примх» природи. Наприклад, невдачі на полюванні змушували людину тривалий час голодувати. Сильні морози чи засуха нерідко загрожували загибеллю. Наші далекі предки схилялися перед силою природи, гостро відчували свою залежність від неї. Але поступово все дещо змінилось. У

людей з'явилися поля, ферми, заводи, затишні домівки, з'явилась різна техніка й багато іншого.

І тоді людям стало здаватися, що вони вже не залежать від природи, що вони сильніші за неї. Більше того, людина стала намагатись «полонити» природу, зробитися її господарем. Озброєна могутньою технікою, вона вважала себе велетнем, якому все на планеті можна.

Минуло небагато часу і люди побачили, що це не так. «Полонення» природи призвело до забруднення повітря й води, руйнування ґрунту, загибелі лісів, знищення рослин і тварин. Люди почали розуміти, що вони не «панують» над природою, а попросту знищують її. І ще люди зрозуміли: вони тисячами, мільйонами ниточок зв'язані з навколишньою природою й так само залежать від неї, як листочок дерева від його кореня. Що, знищивши навколишню природу, вони й самі не виживуть, що людина — син природи, а не її полонитель.

Людино мила, схаменись!

Поглянь навколо, подивись,

Якої шкоди завдала

Своїм озерам і лісам,

Полям безкрайнім і річкам.

Діти! Природа, як поранений птах, кричить, прохає нас допомогти їй. Ви повинні знати про те, як можна зберегти природні багатства для всіх, хто живе та буде жити на Землі. Дехто вважає: «Може, й нічого не трапиться, якщо я зламаю лише одну гілочку, зірву одну квітку, роздушу метелика...»

Я зірвав квітку — і вона зів'яла,

Я піймав метелика — і він помер у мене на долоні.

І тоді я зрозумів, що доторкнутись
до краси можна лише серцем.

Так! Природі буде гірше! Бо кожна зламана гілочка,
кожна зірвана квітка, кожен зловлений метелик,
розорений мурашник — це маленька рана, яку ви завдаєте
природі.

Невже в майбутньому на світі

Не будуть квітнуть дивні квіти?

Конвалії й фіалки ніжні,

І вісник березню — підсніжник?

Як сон-трава рососою плаче?

Троянда степу, квітка мрії,

Жар-цвітом землю не зігріє?

Ми всі господарі природи,

Тож збережемо її вроду.

На жаль, погане ставлення до природи призводить до того, що деякі рослини і тварини знаходяться під загрозою зникнення і потребують охорони. Понад 20 років Міжнародна спілка охорони природи працювала над створенням Червоної книги. До неї занесені всі види рослин і тварин, що охороняються. У нас в Україні також є Червона книга.

Учень

В Червону книгу ми занесли
Світ неповторний та чудесний,
Що поступово вимирає,
Давно рятунку в нас благає.
Невже в майбутньому на світі
Не будуть зеленіти віти —
Верби, берізки, горобини
І диво-дівчини калини.
Невже ми більше не побачимо,
Як біля річки верби плачуть.
Як розцвітають на майданах
Високі красені каштани.
Ми всі господарі природи,

Тож збережімо її вроду.

Учитель. Діти, ми можемо не тільки зберегти природу, яка нас оточує, а й примножити її. У народі говорять, що людина не марно прожила свій вік, якщо вона «збудувала дім, виростила дітей, посадила дерево ». Хоч ви ще маленькі, але вже сьогодні можете зробити велику справу — посадити й виростити дерева і квіти.

Учениця

Ми посадимо липи і клени —

Буде наше село все зелене.

Ми посадимо в полі тополі,

Хай вони зростають поволі.

Ми обсадимо школу бузками,

Обсіємо площу квітками.

Дерева зростатимуть з нами,

Шумітимуть листом, гілками.

Хай росте-при долині калина,

Хай цвіте, розцвіта Україна.

Учитель. Природа України чудова. Та якби люди не нищили її, вона була б ще кращою. Ми ж можемо дбати про неї й молити Господа, щоб він почув наш щирий голос!

Проект «ТВАРИНИ МОЄЇ МІСЦЕВОСТІ»

Дидактична характеристика проекту

Тип проекту: ознайомлювально-інформаційний, груповий.

Об'єкт пізнання: інформація про різноманітність тваринного світу моєї місцевості. Провідна проблема: виявити серед тваринного світу різні групи тварин.

Спосіб розв'язання проблеми: збір та аналіз інформації, поширення її серед учнів класу. Освітній продукт: практичні вміння розрізняти тварини за групами.

План виконання проекту

1. Обговоріть у класі ідею проекту.
2. Висловіть міркування щодо форми подання проекту.
3. З допомогою вчителя визначте джерела потрібної інформації.
4. Об'єднайтеся в групи. Розподіліть обов'язки між учасниками.
5. Визначте форми подання результату.
6. Презентуйте проект перед однокласниками.

7. Оцініть свою роботу та роботу інших виконавців проекту.

Мета: формувати поняття «звірі», «птахи», «риби», «комахи», «плазуни», «земноводні»; ознайомити учнів з істотними ознаками різних груп тварин, навчити порівнювати, визначати істотні ознаки, описувати представників різних груп тварин; формувати вміння спостерігати за тваринами; виховувати спостережливість, допитливість, прагнення до пізнання тваринного світу.

Обладнання: ілюстрації із зображенням тварин різних систематичних груп, предметні малюнки, м'які іграшки.

ХІД УРОКУ

I. Організаційна частина

II. Короткий огляд спостережень за природою.

Повідомлення синоптиків

III. Актуалізація опорних знань

— Діти, сьогодні на уроці ми вивчатимемо тваринний світ нашої місцевості. Він дуже різноманітний. Тільки в Україні налічується 45 000 тварин. Тварини пристосовуються до життя у воді, в повітрі, на поверхні суші, під землею, на деревах. Є дуже великі тварини і

дуже маленькі. Та всіх тварини можна поділити на групи.
І ви мені в цьому допоможете.

Кінь, корова, лисиця... — це...

Соловей, зозуля, курка... — це...

Окунь, сом... — це...

Сонечко, муха, цвіркун... — це...

Жаба, ропуха... — це...

Ящірка, змія... — це...

IV. Повідомлення теми уроку

— Тема нашого уроку — «Тварини моєї місцевості».

Не урок, а справжнє свято,

Бо полинем у світи.

Мандруватимемо завзято,

Юний друже, я і ти.

На уроці будь уважним,

Добре думай, не спіши!

Знай, що вчитись завжди

важко,

Легше буде у житті.

V. Вивчення нового матеріалу

— На сьогодні вам потрібно було об'єднатися у групи й підготувати інформаційний проект про тварин

своєї місцевості. І зараз ми помандруємо в «царство» тварин.

— Що нам повідомлять журналісти газети «Юний натураліст»?

1) Виступ першої групи дітей. Подання проекту.

— Ми, журналісти газети «Юний натураліст», завітали до тварин, яких ми об'єднали в першу групу. Розкажемо вам про звірів.

Звірі — тварини, тіло яких вкрите шерстю. Вона захищає їх від холоду. Звірі народжують малят живими й вигодовують материнським молоком. Ці ознаки є істотними ознаками звірів. А ось за розміром і зовнішнім виглядом вони дуже різноманітні. Серед звірів є карлики й гіганти. Живляться звірі найрізноманітнішою їжею. Серед них є рослиноїдні, хижаки, всеїдні.

Навесні у звірів народжуються малята, яких матері вигодовують молоком. Вони дбайливі батьки. Звірі турбуються про дітей до тих пір, поки ті не стануть самостійними.

Наприкінці літа звірі починають готуватися до зими. Хом'яки, їжаки багато їдять, щоб застатись жиром. Білки, миші запасують корм на зиму. Восени всі звірі линяють —

змінюють хутро на більш густе і світліше, ніж влітку. Зайці, лисиці, вовки зайняті пошуками поживи.

Живуть звірі переважно на суші, але деякі люблять воду, а деяким краще під землею. Кожен вибирає житло, де для нього є їжа, схованка від ворогів і місце для влаштування житла.

Білка селиться в дуплі,

їжачок — в кублі,

Вовк — у лігві, лис — у норах,

А маленький сірий зайчик — у траві зеленій.

А тепер — наша постійна рубрика «Цікаво знати».

■ Зайцеві зручніше бігти вгору, тому що у нього задні ноги довші..

■ А чи знаєте ви, що першим людина приручила собаку, який став охороняти її житло, посіви і стада, зробився вірним другом людини? Приручили собаку майже 15 тисяч років тому. Його диким предком є вовк.

■ А ця тваринка є у кожному домі. Цього маленького, незалежного і волелюбного звірка люблять всі. Це кіт. Кота приручали довго, і, мабуть, повністю не приручили до цього часу. Кіт, як був, так і залишається маленькою пантерою, незалежною і волелюбною. Живуть

коти до 10 років. Учитель. Давайте послухаємо другу групу.

2) Подання проекту другою групою дітей.

— Ми, туристи, які подорожували природними просторами і збирали інформацію про птахів.

Птахи відрізняються від інших тварин зовнішнім виглядом. Передні кінцівки в них перетворилися на крила. Тіло вкрите пір'ям, яке добре захищає від холоду. Міцний дзьоб на голові допомагає захоплювати й подрібнювати їжу. Птахи живуть у всіх куточках Землі: в лісах, на полях, болотах, біля людських домівок. Всього на Землі живе 8600 видів птахів, з яких в Україні зустрічається 360. Розміри у них теж різні. Живляться птахи різноманітною їжею. Та найважче їм узимку. Тому вже в кінці літа птахи готуються до зими. Перелітні — відлітають в теплі краї, де є корм, а частина залишається зимувати в рідних краях. Тому ми повинні їм допомогти їжею.

Розмножуються птахи, відкладаючи яйця у спеціально збудовані гнізда. Всі птахи насиджують яйця. Вони є турботливими батьками. Птахи — дуже корисні тварини. А без їхнього співу й щебету природа стала б сумною та непривітною. А чи знаєте ви?

Які птахи не сідають на землю? (Стрижі. Вони сідають лише на скелі, дерева, будинки, бо через довгий хвіст не можуть злетіти в повітря.)

■ Чиї пташенята не знають своєї матері? (Зозулі)

■ Якого птаха підтримує хвіст, коли він сидить на дереві? (Дятла)

« Хто найшвидше літає? (Стриж)

Учитель. Перед тим, як продовжувати подорож, потрібно відпочити.

3) Подання проекту третьою групою.

— А до цих тварин щоб «завітати», мусите загадки відгадати.

■ На квітку квітка сіла, знялась і полетіла.
(Метелик)

■ Хто його вб'є, той свою кров проллє. (Комар)

■ У лісі біля пня біготня, метушня, народ робочий
весь день клопоче. (Мурашки)

■ Я труд поважаю, все літо літаю у поле, до гаю,
збираю медок з різних квіток. (Бджола)

— Наступна наша зупинка — «Комахи». Комахи — невеликі за розміром тварини. Зовні вони дуже різноманітні. Метелик відрізняється від мухи, жук від

кома́ра, коник від бджоли. Та щоб відрізнити комаху від іншої тварини, потрібно знати ознаки, за якими вона відрізняється від інших тварин.

У комах тіло поділене на три частини: голова, груди і черевце, комахи мають 6 ніг. На голові у комах є вусики, очі й рот. За допомогою вусиків вони відчують запах. Нюх у комах дуже добрий. Комахи живуть всюди. Їх є близько 1 млн. Живляться комахи рослинами, але і серед них є хижаки, які живляться іншими комахами. Комахи дуже плодючі.

А ще комахи нам віщують погоду.

- Мурашки почали переносити личинки — дощ близько.

- У траві надто багато хрущів — влітку буде посуха.

- Ранній виліт бджіл — на красну весну.

- Комарі літають роєм — бути гарній днині. 4 !

Подання проекту четвертою групою.

— А зараз ви побуваєте у водному царстві й зустрінетеся з рибами.

Риби — це тварини, що живуть у різних водоймах. Відомо понад 20 тисяч різноманітних видів риб. Тіло риби складається з голови, тулуба і хвоста. Воно сплюснуте з

боків і вкрите лускою та слизом. Завдяки гладкій будові тіла риби швидко рухаються у воді.

А є ще й такі тварини, які частину свого життя проводять у воді, а частину — на суші.

Це жаби, ропухи, тритони. їх називають земноводні. Налічується лих тварин близько 2100 видів, в Україні — 17. Серед земноводних немає великих тварин. Тіло у них покрите слизькою шкірою. Воно складається з голови, шиї, тулуба, передніх і задніх ніг, у деяких є хвіст. Їжею для всіх земноводних є різні тварини. Часто живляться комахами-шкідниками.

Восени, коли стає холодно, земноводні стають малорухомими і впадають у зимову сплячку.

Подання проекту п'ятою групою.

— Нашим завданням було зібрати інформацію про плазунів.

І побували ми у далекому минулому. Тому що 20 млн. років тому плазуни були господарями на Землі. Вони заселяли сушу і воду, літали в повітрі. Давні плазуни вимерли. Сучасні плазуни, які є в нашій місцевості, — це ящірки та змії. Вони живуть у воді, в лісах, степах. В Україні зустрічається 20 видів плазунів.

Їхнє тїло складається з голови, тулуба і хвоста. У всіх плазунів, крім змій і безногих ящірок, є 4 ноги. Шкіра у плазунів суха, вкрита лусочками. Час від часу плазуни линяють, тобто, скидають стару шкіру. Більшість плазунів — хижаки. Серед них зустрічаються й отруйні — це отруйні змії. Плазуни — корисні тварини. Ящірки і змії знищують багато шкідників. Отруту змій використовують для виготовлення ліків.

Восени земноводні стають малорухомими і впадають у сплячку.

VI. Підсумок уроку

— Розкажіть, які

тварини є у вас вдома і до яких систематичних груп вони належать.

«НАШ КВІТНИК — НАЙКРАЩИЙ»

Мета: поширювати знання дітей про квіти, їх значення в житті людини, ознайомити з виразом декоративні квіти; розвивати мовлення дітей, його виразність, збагачувати словниковий запас; виховувати бережливе ставлення до квітів.

ХІД ЗАХОДУ

I. Ознайомлення з темою уроку

Учитель. З перших кроків по землі дитина входить у світ квітів. Вони оточують нас повсюди — на луці та у лісі, у створених працьовитими руками чудових веселках квітників, в орнаментах вишивок, посуду та в малюнках народних майстрів. І кожна квітка має свою вдачу, тільки їй притаманну вроду, свої таємниці. Чимало з них розкривають дітям уроки шкільного квітника.

Чудово, коли школа, ніби віночком, оточена квітами. Вже з перших днів навчання маленькі школярки дізнаються, що вирощено квіти дбайливими руками старших товаришів та вчителів і що й наймолодші-учні можуть допомогти прикрасити шкільну садибу.

Квіти потрібно берегти — адже це живі рослинки, які відчують спрагу і голод, страждають від спеки та холоду, бояться болю. Недаремно кажуть, що квіти краще ростуть у добрих людей. Вони надзвичайно тендітні — не можуть захистити себе, врятуватися втечею. Тому ви маєте зрозуміти: немає нічого прекраснішого від квітки, що росте на землі, — адже, зірвана, вона вже не житиме, не матиме майбутнього.

Усе в природі взаємопов'язане — люди піклуються про квіти, а ті щедро віддячують своїм друзям красою, пахощами, чудовим настроєм, ліками.

Використовується вірш М. Познанської; назва не читається.

КВІТНИКАРКА

У нашім парку квітникарка

Зростила тисячі квіток!

Якщо буває дуже жарко,

Ми в парк ідемо в холодок.

Тут на спочинку по роботі

Приїжджі люди і свої.

Лиш квітникарка у турботі,

Щодень ми бачимо її.

Вона з лопатою, сапою,
 Зі шлангом — дощ пустити слід!
 І все немає їй спокою
 Ні в полудень, ані в обід.
 Весела, рада квітникарка, —
 Розквітли квітоньки усі!
 І мовить так: —
 Хай люди в парку
 Відпочивають у красі.

— Про що і про кого сьогодні говоритимемо на нашому занятті?

— Якого кольору професія квітникаря, вам допоможуть дізнатися ваші товариші.

Учні виразно читають вірші Марії Голець про квіти.

ОРХІДЕЇ

Орхідеї безневинні
 Звуться сльози зозулині,
 Птаха ніжки обросила
 Черевички загубила.

ХРИЗАНТЕМА

Закохавсь у хризантему
 Холодний світанок,

Дарував їй діадему
З росинок-сріблянок.

ГІАЦИНТИ

Гіацинти навесні
Б'ють у дзвони голосні:
Діти-квіти, прокидайтесь,
З ґрунту сили набирайтесь!

ДЗВІНОЧКИ

Дзиги-дзвіночки
Водять таночки.
В полі дзвін, в лісі дзвін,
Дзінь-дзілінь, дзінь-дзілінь.

ТРОЯНДА

Троянди тендітна краса,
В пелюстках тремтлива роса,
Люблю я троянду живу,
Ніколи її не зірву.

ПІВОНІЯ

Палахтів мар'їн корінь
В п'янкх пуп'янках півоній.
Ой пестливі пахощі,
Полохливі радощі.

МАЛЬВА

Від мого віконця
До самого сонця
Стеле мальва стежку,
Квіткову мережку.

НЕЗАБУДКА

Незабудка здавна znana,
Квітом люби мене звана.
Діти ж цвіт у завиточку
Ще назвали риб'є очко.

РОМАШКА

Радіє ромашка,
Мов квіточка-пташка,
Розметнула крила,
Радо синь зустріла.

ЛІЛЕЯ

Із глибини лісового озерця,
Від лілейного донного серця,
Виринають лілеї золотисті,
Воловодять таночки ігристі.

ВОЛОШКИ

Вітають в пшениці
Синьожарі птиці,
Сяють злотом колоски,
Синім цвітом волошки.

ФІАЛКА

Земля заплакала вві сні,
Їй снились фіалкові сні,
Й роси-сльози синьо-сині
Фіалками в траві зросли.

ЖОРЖИНА

Жартує жоржина:

— Я квітка-жарина —
Вмиваючись росою,
Жагучою ясою.

— То якого ж кольору професія квітникаря?

II. Бесіда про квіти, їх значення в житті людини

— Які квіти ви знаєте? (Дикоростучі, культурні)

— За якими квітами доглядає квітникар? (Культурними або декоративними)

тврними або декоративними)

— У яку пору цвітуть квіти? (Навесні, влітку, ранньої осені, протягом усього року — в теплицях, оранжереях)

— Для чого ростуть квіти? (Щоб дарувати, для к:іси, для доброго настрою)

— Не завжди люди вирощували квіти цілий рік, не було раніше оранжерей, а людина завжди хотіти бачити квіти, милуватися їх красою. Для цього, спрощуючи елементи квітів, людина вишивала їх на серветках, рушниках, одязі тощо, розписувала в елементами посуд. Такі квіти називаються декоративними.

А ще, діти, ви можете зробити дуже важливу справу — подарувати радість знедоленим людям: допомогти посадити квіти самотній старій людині, поділитися насінням, розсадою; посадити квіти біля пам'ятника загиблим воїнам — це ще один урок - урок людяності.

«НАРОД СКАЖЕ, ЯК ЗАВ'ЯЖЕ»

Конкурс знавців народних прикмет, приказок про природу

Мета: розширити знання дітей про влучність, точність, красу рідного слова; розвивати уявлення учнів про багатство нашого народу у сфері фольклору; виховувати інтерес до вивчення усної народної творчості, любов до природи.

ХІД КОНКУРСУ

Організація класу

I. Вступна бесіда

1-й учень Мова наша, мова —

Мова кольорова.

В ній гроза травнева

Й тиша вечорова.

2-й учень Мова наша, мова —

Літ минулих повість,

Вічно юна мудрість,

Сива наша совість.

— Мова нашого народу — це найбільший

національний скарб, який не зів'яне, буде розвиватися.

квітнути, бо любов до мови передається з покоління в покоління.

II. Робота за темою

1. Оголошення теми й мети конкурсу

— Сьогодні ми проведемо урок у вигляді конкурсу, назва якого: «Народ скаже, як зав'яже». А називається він так тому, що на ньому повинні зійтися слова про людську мудрість і безрозсудність, розум : нецтво, добро і зло, правду і кривду.

2. Сторінка 1. «Прислів'я про природу»

1) Слово вчителя.

— Прислів'я — це висловлювання з приводу почутого та побаченого. Здебільшого це віршовані народні вислови, в яких виражено повчальний досвід і мудрість народу.

2) Конкурс на кращого знавця прислів'їв про природу.

Народні прислів'я

- Весняний дощ зайвим не буває.
- Травень ліс одягає, літо в гості чекає.
- Перегній відвезем, так і хліб привезем.
- Весна красна квітами, а осінь пирогами.

- Журавель летить високо, бачить далеко.
- Горобець малий, та вдалий.
- Мороз не великий та стояти не дозволяє.
- Спасибі, морозе, що снігу приніс.
- Ліс сам себе чистить.
- Де багато пташок, там нема комашок.
- Де вода, там і верба.
- Бджола мала, а й та працює.
- Зима без снігу — літо без хліба.
- Зозуля стала кувати — морозу не бувати.
- Сонце — на літо, зима — на мороз.

3) Гра «Добери кінцівку».

- Бджоли раді цвіту — люди... (літу).
- Влітку один тиждень... (рік годує).
- Ластівка день починає, а... (соловей кінчає).
- Де цвіток — там... (медок).
- Восени й горобець... (багатий).
- Сонце блищить, а мороз... (тріщить).

3. Сторінка 2. «Приказки про природу»

- 1) Слово вчителя.

Близькими до прислів'я є приказки, іноді це укорочені прислів'я, але без властивого їм значення.

2) Конкурс знавців народних приказок про природу.

■ Пташка красна своїм пір'ям, а людина — своїми знаннями.

■ Хто в літі буде співати, той у зимі буде танцювати.

■ Хліб на хліб сіяти — ні молотити, ні віяти. « На ледачій землі і трава не виросте.

■ Листя пада — листопад.

■ Осінь іде — дощі за собою веде.

4. Сторінка 3. «Народні прикмети про природу»

1) Слово вчителя.

— Наші давні предки дуже мало знали про навколишній світ, який здавався їм незбагненим і таємничим, і тому дуже уважно приглядалися до змін у середовищі, де проживали, запам'ятовували умови. Так, наприклад, з'ясувалось, що коли у вересні гриміло, то осінь була довга, а зима холодна. Таким чином з'явилися прикмети, які допомагали людям передбачати різні зміни погоди, зміни в природі взагалі.

Народні прикмети пов'язані насамперед з атмосферними явищами, кольором неба, хмарністю, швидкістю й напрямом вітру, а також зі станом рослин, поведінкою тварин.

2) Конкурс знавців народних прикмет про природу.

■ Якщо в тиху погоду сонце сильно пече — на грозу або град.

■ Зірки падають — на вітер, сильно мерехтять — на негоду.

■ Якщо дощ почався на світанку — скоро закінчиться.

■ Дим стовпом — на мороз.

■ Кішка на піч, мороз — на подвір'я

■ Жовтневий грім — на безсніжну зиму.

■ Восени павутина — на ясну погоду.

■ В лісі багато горобини — осінь буде дощова, мало — суха.

■ Гусак лапку піднімає — на мороз.

■ Горобці дружно розцвірінькались — на відлигу.

■ Сильно запахла акація — на дощ.

■ Густа ранкова роса — на гарну погоду.

- Якщо в негоду пташки защебетали — на ясну погоду.

- Ластівки низько літають перед дощем.

- Квітень з водою — травень з травою.

- Побачив грака — весну зустрічай.

5. Хвилинка народної мудрості

— А зараз — «Хвилинка народної мудрості».

Кожному учневі потрібно дібрати по дві приказки та два прислів'я про природу та записати їх у зошит. (Дібрані приказки та прислів'я учні зачитують.)

Визначається найкращий знавець прислів'їв, приказок та народних прикмет.

IV. Підсумок уроку

— Дуже добре всі попрацювали. А чи знаєте ви, що слова над якими ми працювали, ще називають «перлинами народної мудрості». Люди з давніх-давен створювали прислів'я, приказки і передавали їх з покоління в покоління. Тому в народі й кажуть: «Народ скаже, як зав'яже». Прислів'я, приказки та народні прикмети не тільки дають нам інформацію, але й навчають доцільності їх використання у мовленні. Вони є окрасою літератури і мистецтва.

Висновок

Природа не може сама вилікуватись, і ми не маємо права перебудувати довкілля на свій розсуд. Все менше стає птахів та звірів, зникають унікальні види. Втрата деяких видів тварин особливо скорботна, бо назавжди втрачені можливості їх використання для покращення порід домашніх тварин.

Кожна жива істота на Землі — унікальна та неповторна. Людина неспроможна створити навіть малесеньку живу комашку або зелену билинку. Навпаки, через діяльність людини посилюються природні катастрофи, відбувається глобальне потепління клімату, вирубуються ліси, випадають згубні для всього живого кислотні дощі, виникають «озонові дірки» в стратосфері, погіршується стан природних водойм, назавжди вимирають сотні видів рослин і тварин.

Отже, світ живої природи необхідний людині, як саме життя, як джерело наснаги та сили. Чи може людина відмовитись від захоплення, яке наповнює душу, коли споглядаєш її красу в будь-яку пору року? Відмовитися від співу пташок, що чарує і заспокоює, від спілкування з тваринним світом, що є нашим другом і помічником.

Список використаної літератури

1. Гамаюнова С. Біологічні екскурсії. Комахи лісу. – Х.: ВГ «Основа», 2003.
2. Запорожан З.Є. Сезонні спостереження в природі: Навчальний посібник для вищих навчальних закладів. – Кам'янець – Подільський державний університет, 2004. – 264 с.
3. Мишач С., Пазяк М. Українські прислів'я та приказки. – К.: Дніпро, 1983.
4. Рідний край. Хмельницька обл. – Тернопіль, 2000
5. Силенко Н. Виховуємо дбайливе ставлення до рослин // Початкова школа. – 2008. - №4.

